

RECENZIJOS

René Lanszweert. **Die Rekonstruktion des baltischen Grundwortschatzes.** – Frankfurt am Main, Bern, New York: Peter Lang, 1984 (Europäische Hochschulschriften: Reihe 16, Slawische Sprachen und Literaturen; Bd. 30). – XLVII, 188 p.

Šios flamų kalbininko, dirbančio Bonos universitete, disertacijos tema iš tiesų yra kiek griežčiau bei aiškiau apribota, nei gali pasirodyti iš pavadinimo. Svarbiausias keliamas uždavinys – išsiaiškinti, ką dėl baltų kalbų artumo laipsnio tiek tarpusavyje, tiek iš dalies su kitomis indoeuropiečių kalbomis leidžia pasakyti leksikos statistikos metodas. Tas metodas, kaip yra žinoma, taikomas dvejopai – arba juo siekiama, pasinaudojant tam tikra formule, apskaičiuoti kalbos amžių (giminiškų kalbų išsiskyrimo laiką), ir tada jis dar vadinamas glotochronologijos metodu, arba norima šiaip nustatyti kalbų genetinį artumą, jų giminytės laipsnį, kaip tai daroma šiame darbe.

Knygos pradžioje eina romėniškai paginuotas tekstas (p. I–XLVII), apimantis ir įvadinčius dalykus, ir apibendrinimus, išvadas; daugiau vietos užima pats leksikonas su etimologijos aiškinimais (p. 1–180; p. 181–188 dar pridėtas sutrumpintai nurodomos literatūros sąrašas).

Darbai reikalingi baltų kalbų žodžiai atrenkami pagal M. Svodešo (Swadesh) ilgesnįjį (vadinasi, ne 100, o 200 žodžių ar gal tiksliau reikšmių) sąrašą, kuris, beje, nežymiai modifikuotas: vietoj šešeto gramatinių žodelių įtraukiami iš kitur paimti penki daiktavardžiai ir

vienas veiksmažodis. Sinonimų atveju buvęs pasirinktas dažnesnis, stilistiškai neutralus bendrinės kalbos žodis. Kadangi tokia sinchroninė atranka verčia atsisakyti archaizmų bei pakitusios reikšmės žodžių, šiaipjau reikalingų baltų prokalbės pamatiniam (arba branduoliniam) žodynui rekonstruoti, šis informacijos nuostolis iš dalies buvęs kompensuotas, skaitant etimologijos žodynus. Rimčiausia objektyvi kliūtis, trukdžiusi iki galo realizuoti temą, – su spragomis, fragmentiškai teišlikusi prūsų kalbos leksika. Iš 200 reikalingų žodžių prūsų kalbos paminkluose randami tik 140 (tarp Elbingo žodynėlio 802 žodžių branduolinei leksikai priklausančių yra 70, ir 48 iš jų susitelkę pirmosiose 8 semantinėse grupėse, teapimančiose 192 žodžius). Dar 12 kitų branduolinių žodžių esą galima atstatyti, remiantis netiesioginiais duomenimis, tik dėl tokių jau nesą aišku, ar jų dar būta sinchroniškai su tiesiogiai paliudytais prūsų kalbos žodžiais. 29 žodžiai užfiksuoti tik po 1 kartą. Detalesnei prūsų kalbos branduolinių žodžių charakteristikai pagal jų šaltinius skirta speciali lentelė (p. XXIV–XXXI).

Nustatydamas ekvivalentų artumą, autorius nesitenkina paprastu giminiškų ir negiminiškų žodžių skyrimu, stengiasi diferencijuotai vertinti vien tik šaknies giminytę ir ištisų žodžių lygybę. Praktiškai vertinamas vietu (1) ir neištisinis bei netobulas dviejų kalbų žodžių tapatumas, jeigu trečiosios kalbos ekvivalentas visai negiminiškas, tačiau tik 1/2, kai trečioji kalba turi tiksliai sutampantį ekvivalentą (plg. lie. *smēlis* ir la. *smilts* – 1, nes pr. *sixdo*, bet lie. *výras* ir la. *vīriētis* –

1/2, nes pr. *wirs*). Visų trijų baltų kalbų ekvivalentai, smulkiau sugrupuoti semantiškai, pateikiami atskiroje lentelėje sykiu su poromis imamų kalbų (lie. — la., la. — pr., pr. — lie.) tarpusavio giminystės vertinimu (p. XXXII—XXXVIII). Kai žinomi tiktai lie. ir la. ekvivalentai, šalia jų visai neprirašomi artumo vertinamieji balai (vadinasi, artumo skaičiavimai iš tiesų remiasi ne 200, o tik 140 vienetų sąrašu). Susumavus balus, gaunami tokie branduolinės leksikos artumo rodikliai: lie. — la. 85, lie. — pr. 68 ir la. — pr. 60,5. Kaip matyti, lietuvių ir latvių branduolinės leksikos tarpusavio artumas gerokai didesnis negu kiekvienos iš tų kalbų su prūsų branduoline leksika, ir tai sutinka su tradiciniu rytų ir vakarų baltų kalbų skyrimu, pirmiausia paremtu fonetiniais ir morfologiniais kriterijais. Kad lie. — pr. leksikos sutapimas kiek didesnis negu la. — pr. — irgi tokia išvada, kokios tik ir buvo galima laukti. Pereidamas prie baltų santykių su kaimynais, autorius sako, kad dėl jų tebesitęsiančių ginčų nepajėgūs baigti nė branduolinės leksikos parodymai. Nors esą tikslių separatinių atliepinių, bet jų palyginti nedaug (ribojantis pasirinktu sąrašu, tokių suminimi tiktai 8); vis dėlto šios izoglosos lyg ir patvirtinančios, kad baltų kalboms artimiausios slavų kalbos. Baltų, slavų ir germanų separatinės leksikos bendrybės dažnai esančios formaliai ir semantiškai ne tiek tikslios (ir tai rodą jų senumą). Iš Chr. S. Stango nurodytų 68 tos rūšies labiausiai patikimų bendrybių darbe taikomas sąrašas apima 8.

Baltų branduolinio žodyno rekonstrukcijos uždavinys, nors iškeltas pačiame darbo pavadinime, yra likęs lyg ir šešėlyje. Pats autorius kukliai prisipažįsta (p. XL), kad tyrimo rezultatai ne visai atitinką tą uždavinį. Iš priešasčių nurodo prūsų kalbos duomenų trūkumą, baltų kalbų (ypač rytų ir vakarų) didelį nutolimą (ankstyvą išsiskyrimą) ir dalies branduolinės leksikos semantinį neparankumą (pvz., esą nepakankamai specifiskų veiksmų pavadinimų, nuolat atnaujinamų ekspresijos sumetimais). Vis dėlto išskaičiuojami atvejai (dėl trumpumo nurodant vien tik eksperimentinio sąrašo atskančius elementus, žymimus, kaip įprasta, ang-

lų kalbos žodžiais), kuriais žodžio priskyrimas baltų prokalbei yra įmanomas.

Leksikonui skirtoje knygos dalyje etimologiškai apžvelgiami visų 200 sąrašo elementų, išdėstytų alfabetiškai, ekvivalentai, tad iš čia matyti, kuo remiasi artumo laipsnio nustatymas tiek tarp baltų kalbų, tiek su kitomis kalbomis, be to, kiekvienu atveju galima įsitikinti, kiek realios baltų prokalbės branduolinių žodžių rekonstrukcijos išgalės. Žodynėlis turi bent kiek ir savarankiškos reikšmės — informuoja apie keleto šimtų svarbesnių baltų žodžių kilmę. Autorius gerai susipažinęs tiek su ankstesne, tiek ir su pačia naująja etimologijos literatūra, nepalikdamas nepastebėjęs nė tos, kuri pasirodo pačių baltų kraštuose. Vykusiai atrenkama tai, kas labiausiai patikima. Vietomis dar pridedama savo pastabų ar net mėginama visai kitaip etimologizuoti. Kokių nors spragų, netikslumų nedaug tepasitaiko. Kalbant apie lie. *did(el)is* (7 p.), neužsimenamas B. Jėgerio (*Commentationes Balticae*, 1958 (1956—1957), t. IV—V, p. 7—11 (49—53) siejimas su la. *diēt* „šok(inė)ti“ šeima. Dėl la. *bērñs* nėra visai tikslu sakyti, kad baltų kalbose šalia neberandama veiksmazodinės šaknies *bher-* (18 p.), nes juk yra lie. *beĩti*, la. *bērt* (kitas dalykas, kad čia reikšmė kiek pakitusi); be to, derėjo nurodyti R. Bertulio straipsnį „Liet. *bėrñas*: latv. *bērñs* un tā atvasinājumu semantika“ (*Baltistica*, I priedas, 1972, p. 17—32). Lie. *peldėti* „plaukti“ laikomas, kaip ir E. Frenkelio žodyne, la. *peldēt* atliepiniu (p. 149), tačiau beveik nėra jokios abejonės, kad šis žodis, žinomas vien iš S. Daukanto raštų, kur, be to, tiktai sporadiškai pasitaiko vietoj įprastinio *plaũkti*, yra leticizmas, ko gera Daukanto net ne iš gimtosios šnektos (Latvijos pasienyje) gautas, o individualiai perimtas tiesiai iš latvių kalbos.

Veikiausiai norėdamas daugiau ką nauja pasakyti, autorius įterpia bent kiek ir tokių dalykų, kurie darbui nebūtini. Taip jau galima žiūrėti, pavyzdžiui, į p. V—VI pateiktą ketvirtį šimto baltų kalbų specifinių leksikos bendrybių, neįeinančių į branduolinį leksikoną, tik šiaip pratešiančių Stango gramatikoje randamą

tos rūšies pavyzdžių virtinę (beje, pr. *brunse*, lie. *bruñšė* ir panašūs žuvų pavadinimai, išaugę iš germanizmo, į šią draugę nelabai tinka). Ryškiausias ekskursas – tai darbo skyrelis (p. IX–XV), pavadintas „Lautgeschichtlicher Beitrag“. Čia užsimota naujai nušviesti keletą baltų kalbų istorinės fonetikos svarbių dalykų. Pirmiausia mėginama kitaip aiškinti *uo* atsiradimą *u* (: *au*) eilėje, pradėjus ir toliau pasiremiant konstatavimu, kad toje eilėje esąs ir lie. *o* = la. *ā* (tų nedaugelio pavyzdžių, kurie turėtų tai rodyti, etimologizavimas, beje, beveik ištisai labai netvirtas). Laikydamas *uo* (ir *o*) pasirodymą vietoj *au* gana normaliu dalyku (bent jau ekspresyviojoje leksikoje), be to, prireikus dar pasigaudamas baltų prokalbėje, jo nuomone, nenuosekliai realizuotos trumpųjų balsių sinkopės po žodžio pradžios ilgojo skiemens, autorius be didelio vargo randa visą seriją žodžių, kuriuose neva slypintis senas priešdėlis *au-*. Čia vargiai tiktų leisti į detalų autoriaus pažiūrų diskutavimą paliestais istorinės fonetikos klausimais, nes tai, kaip sakytą, glaudžiau nesisieja su pagrindine tematika, tad negali nulemti nė bendrojo darbo vertinimo. Tuo tarpu galima pasitenkinti pastaba, kad pateiktos etimologijos, paremtos ne bendraisiais fonetinės raidos dėsniais, o veikiau tokio- mis taisyklėmis, kurios tam tyčia išrastos atskiriems žodžiams aiškinti iš anksto pasirinktu būdu, nėra, švelniai kalbant, labai įtaigios. Kad ir neskaičiusiems darbo būtų aišku, kas tai per etimologijos, gal nebus pro šalį šioje vietoje vieną kitą pakartoti. Lie. *úošvis*, la. *uôsvis* – senas sudaiktavardėjęs būdvardis, padarytas iš **ôšvā* „nuotaka“ < **ôšavā*, o pastarasis savo ruožtu (panašiai kaip jo vėlesnis pakaitalas *núotaka* iš *nu-tekėti*) – vedinys iš **ô-šautēi* < **au-šautēi* (plg. lie. *šauti*, kuris reiškia ir „greitai bėgti“). Lie. *opā* < **ôpvā* < **ôpuvā* – vedinys iš *ô-pūtēi* < **au-pūtēi* (plg. *pūti*). Lie. *úrvas*, la. *urva* < **ô-rva-* < **ô-rava-*, kuris iš *au-rautēi* (kad lie. *rauti*, la. *raūt* turėjo reikalingą reikšmę „kasti“, esą matyti iš lie. *rāvas*, pr. *rawys*; įprastinis pastarųjų žodžių kildinimas iš slavų kalbų neužsimenamas). Lie. *ámžius*, pr. *amsis* „tauta“ < **ô-*

mža- < **ô-miža-* – iš **au-mižtēi* (lie. *mýžti*, la. *mìzt*)... Vienas kitas šios rūšies aiškinimas pasitaiko ir leksikono dalyje. Ne visais atvejais, beje, ieškoma priešdėlio *au-*; iš kiek kitoniškų etimologizavimų galima nurodyti kad ir lie. *kója*, la. *kāja* vedimą iš vksm. **kā-tēi* „mušti“ bei „eiti“ ir, svarbiausia, pastarojo laikymą lie. *káuti*, la. *kaūt* ekspresyvioju variantu (p. 78 t.).

Reikia tikėtis, kad šios įdomios studijos, pajvairinančios bei praplečiančios baltų kalbų leksikos tyrinėjimų tematiką, autorius ir ateityje vaisingai plūsės baltistikos baruose, nudžiugindamas dar ne vienu novatorišku darbu.

V. Urbutis

R. Eckert. **Die Nominalstämme auf -i im Baltischen unter besonderer Berücksichtigung des Slawischen.** Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte 106. – Berlin: Akademie der Wissenschaften der DDR, 1983. – III, 257 S.

1977 m. Berlyne apgintas Rainerio Eckerto habilitacinis darbas (TSRS atitinka daktaro disertaciją) – monografija apie baltų kalbų *i*-kamienius vardažodžius (ypač atsižvelgiant į slavų kalbas) yra stambus baltistinis šio Tarybų Sąjungoje gerai pažįstamo slavisto ir žymiausio VDR baltisto veikalas¹, vaisingai pratęsiantis kandidatine disertacija „*u* kamienai praslavų kalboje“ pradėtus tyrinėjimus, kuriuose baltų ir slavų kalbų faktai nagrinėjami, ne išleidžiant iš akių sudėtingos šių kalbų senųjų santykių problemos. R. Eckerto darbai gražiai pratęsia vokiečių kalbininkų baltistines tradicijas (geras bent vienos baltų kalbos mokėjimas, pavydėtinas kruopštumas, didžiulė pagarba faktams, dėmesys tarmių duomenims), taigi

¹ Apie pirmą R. Eckerto nemažos apimties darbą „Baltistische Studien“ (Berlin, 1971), skirtą baltistikai, žr. palankią V. Mažiulio recenziją („Baltistica“, 1972, t. 8(2), p. 215–217).